

Kiadó adta ki.) Örmény- és nem örmény gyökerűek számára elengedhetetlenül fontos útikalauz, ha valaki Erdélybe indul. Ára 800 Ft, megvásárolható az Egyesületnél.

* * *

Puskás Attila

Szabadság és integráció *Az örménység erdélyi otthonában* (2. rész)

A Moldvában maradt örmények összetűzésbe kerültek Duca vajdával (1668-1672), aki görög származású lévén saját népe kereskedőit részesítette előnyben. Emellett a vajda kényszerítette az örményeket a görög-ortodox egyház szertartásának követésére, amit ők egyértelműen megtagadtak. Emiatt a moldvai örménység üldözés áldozata lett, papjaikat börtönbe vetették, könyveiket elégették és templomaikat kirabolták. Ellenállásképpen részt vettek a vajda elleni 1671-ben kirobbant felkelésben, amely, mint ismeretes, számukra negatív kimenetelű volt. Így újból bevált az örmény közmondás: „Ha látod, hogy a folyóvíz nem követ téged, ne kísérd azt.” Az örmények elindultak Erdély felé.

Az Erdély kapujában várakozó örménység életében **I. Apafi Mihály** (1661-1681) bölcs döntése hozott változást. A fejedelem az 1658-1661-es évi tatárjárás, a belső harcokban meggyérült lakosság pótlására, az akkor is siralmas gazdasági élet fellendítéséhez szívesen fogadta az iparos és kereskedő örményeket. Jelenlétük azonban többre volt hivatva, mint a gazdasági élet fellendítésére. A források szerint a betelepülők közül senki sem volt írástudatlan. Az örmények erdélyi jelenléte a gazdasági fellendülésen, népességpótláson túl a polgárosodás, a felvilágosodás eszmeiségének elterjedésében is meghatározó volt.

1672-ben Apafi fejedelem által az örmények számára megjelölt közösségek közé tartozott Beszterce, mint központ, majd Görgény, Csíkszépvíz, Gyergyószentmiklós, Kanta (Kézdivásárhely), Petele, Felfalu és Bátos. A nagyobb, történelmi örmény kolóniák azonban Besztercén, Gyergyószentmiklóson, Szépvízen és Ebesfaluban, a későbbi Erzsébetvároson alakultak ki. A római tanulmányok után hazatért és az erdélyi örmények számára örmény katolikus püspökké szentelt Oxendius Verziurescu (1660-1715) előrelátó és bölcs döntése volt egy önálló örmény központ létrehozása Erdélyben. A püspök számára egyértelmű lehetett, hogy amíg a többi örmény companiában az örménység a magyarsággal együtt él (Gyergyószentmiklóson és Csíkszépvízen a székelyekkel, Erzsébetvároson az utolsó erdélyi fejedelmi család ősi fészke körül), de létre kell hozni egy önrendelkező közösséget, amely kiáll a többiek ügyeiben és érdekeiért a befogadó nemzet képviselői fórumain.

Szamosújvár önálló örmény város megalapításának gondolata az örmény autonómia és az erdélyi örménység fennmaradásának feltétele volt. Az örménység központja 1700-tól folyamatosan Szamosújvár lett, amit elősegített a besztercei örmény-szász konfliktus is. Az örmények 1712-ben végleg elhagyták Besztercét, és Szamosújvár lett az erdélyi örmény metropolisz.

Az önálló hagyományokkal és nyelvvel, de kulturálisan teljesen nyitott erdélyi örménység vezetőinek egyértelmű volt, hogy a fennmaradás a teljes önrendelkezés révén lehetséges. Ennek eszköze egzsztenciálisan teljesen érthető módon a szabad kereskedelem jogának megszerzése. Apafi fejedelem bölcsességére vall, hogy 1680. október 26-án Gyulafehérváron a szabad kereskedelmet engedélyező „pártfogoló iratot” adott ki a petelei örményeknek. Ugyanezt a jogot erősítette meg **II. Apafi Mihály** (1681-1690) fejedelem egy 1699-ben adott kiváltságlevelében.

Az örmények privilégiumait a Habsburg-ház sem vonta vissza, hanem megerősítette. A katolikus Habsburg dinasztia jóindulatát nagyban meghatározta az unio is, amely kezdetben csak egy személyes baráti kapcsolatot jelentett Oxendius Verziurescu és I. Lipót (1654-1705) császár családja között, de aztán gyümölcsöző volt az erdélyi egész örménység számára. Lényeges volt azonban a szamosújváriak számára VI. Károly (1711-1740) által 1726. október 17-én kibocsátott szabadalomlevél, amelyben engedélyezte a szabad kereskedelmet, a vásártartást, a pap választást, kocsmák és mészárszékek nyitását. Ez azonban csak egy lépést jelentett Szamosújvár szabad királyi városi státusának elnyeréséhez, amelyet csak II. József császártól, 1786. október 9-én sikerült megszerezni, de amit az erdélyi rendek kifogásai miatt (katonai jellegű követelmények) csupán 1838-ban érvényesíthettek.

E kiváltságok és szabadságjogok megszerzése a közös örmény fellépés eredménye, amelyet központi-lag irányítottak. A négy colóniában élő örménység ui. egy *Örmény Compania* fennhatósága alá tartozott,

amelynek főbírája képviselte e köteléket, és helyettesítését az egyes közösségeken a másodbírák látták el. A Compania közigazgatási és egyházi egység lett, amely maga irányította az összes örménység terhére megállapított adót, és más közszolgáltatásokat kiszabta és behajtotta. (Közösen döntöttek például az ajánlékozás és közös kiadások ügyében.)

Az Örmény Compania azonban nem jelentett egy centralizált közigazgatási rendszert, mert minden közösségnek megvolt a saját belső autonómiája. Szamosújváron például 1714. december 17-én népgyűlés választotta meg a városi tanácsot, melynek tagjai 12 „öregből” és egy főbíróból állt. E tisztikarnak volt feladata a városi beligazgatás egyes ágainak megszervezése, különösen a közrendészet és a törvénykezés gyakorlása. Ehhez hasonló közigazgatási egység volt Gyergyószentmiklóson az 1795-ben alakult Mercantile Forum, aminek hivatali feljebbvalója az erzsébetvárosi főbíró volt. A jegyzőkönyvek szerint a Forum intézkedett adóssági, hadiszolgálati, szociális kérdésekben (gyámság, szegények ügye), és közrendészeti ügyekben is. De nem csak civil és politikai-, hanem az örmény katolikus egyházközség anyagi ügyeinek intézése is a Forum hatáskörébe tartozott (például stólapénz meghatározása, kapcsolattartás a gyulafehérvári püspökséggel), mely az örmény közösségek magasfokú szekularizációjáról tanúskodik. Az anyagi és lelki ügyek ilyen jellegű szétválasztása erdélyi egyházi szinten nem csak abban a korban volt új, hanem ma is rendhagyó és ritka. A Forum fizikai megszűnése (1848 után) nem jelentette e gondolkodásmód végét; napjainkban a csak Gyergyószentmiklóson működő Örmény Egyháztanács hasonló ideológiai alapon képviseli az egyház ügyét. A Mercantile Forumhoz hasonló joghatósága volt a csíkszépvízi Szentháromság Egyesületnek, amely szintén az erzsébetvárosi bíróhoz tartozott.

A civil szférához hasonló szervezettség jellemezte az örmény katolikus egyházat is. A birodalmi-egyházi viszonyok miatt a királyi udvarnak is volt beleszólása az örmény egyházi életbe, különösen a püspöknevezéseket illetően. A császári hatalom szavatolta az erdélyi örmény egyház függetlenségét a Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozására vonatkozó 1868. évi törvényben is. Az egyértelmű szervezeti forma azonban a püspökség volt, ami Oxendius Verziurescu haláláig létezett (1714). A torzsalkodás miatt elhúzódó püspökválasztás kérdését 1741-ben Róma úgy oldotta meg, hogy a négy örmény plébániát az erdélyi római katolikus püspökség egyházi fennhatósága alá helyezte, habár megérdemelték volna, hogy külön püspökük legyen. Mindez a „latinizáló” integrációs törekvések miatt az örmény egyházat hátrányosan érintette. Köztes megoldás a jelenlegi állapot, amikor az örmény katolikus egyház rituális életét önmaga irányítja, míg gazdaságilag és egyház-szervezetileg a gyulafehérvári Római Katolikus Érsekségtől függ.

Ennek ellenére joggal állíthatjuk, hogy az erdélyi örmény közösségek civil és egyházi életében a teljeskörű autonómia jellemző, a szó eredeti (görög) értelmében.

1. Vö. SZÁVA T-S, A csíkszépvízi Száva család. Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda 2000, 11-14.
- 2.”...birodalmunkban mindenütt, minden városban, falukban és akármely helyeken is minden sokadalmakban és városokon szabados kereskedősök lehessen, magok mesterségekkel készített bőrnemű és egyébféle árú marhájokkal minden megbántódás nélkül kereskedhessenek...” , idézve in SZONGOTT K. i, m., 28 k.
3. Vö KISS F., Az örmény Szamosújvár, in SZTRANYICZKI M., Az örmény Szamosújvár, PROARMENIA, Szamosújvár 2004. 88 k.
4. Vö. BANGHA B., Katolikus Lexikon III, A magyar kultúra kiadása, Budapest, 1932, 407.
5. Vö. A gyergyószentmiklósi örmény katolikus plébánia Historia Domus-át, 119-125.
6. A 43. törvénycikk 16. paragrafusa
7. Vö. JAKUBINYI Gy, Ordinariatus pro Armenis Chatolicis in Romania, Gloria, Kolozsvár 2001, 34.

Folytatjuk

A szerző örmény katolikus vikárius

*Elhangzott Kolozsváron, az ERMACISZA konferencián, 2005. szeptember 10-én
(Megjelent az Armenia - magyarörmény időszaki szemle 2005-2006.1., 52. számában)*

* * *

Járolí József

Karácsonyi János munkássága¹